

Φασίστας; Ναι! Κομμουνιστής; Σίγουρα! Εθνικιστής; Δεν υπάρχει αμφιβολία! Θρησκευόμενος; Μέχρι τα μπούνια! Άθεος; Ε, καλά τώρα! Όλα αυτά ένα μονάχα άτομο; Και βέβαια, όταν μιλάμε για τον Νίκο Καζαντζάκη.

Ο Κ. Θ. Δημαράς είναι ίσως ο πιο κοντά στην αλήθεια, καθώς πιστεύει ότι ο Νίκος Καζαντζάκης δεν ανήκει στη λογοτεχνική ιστορία της Ελλάδας αλλά στην ευρύτερη ιστορία της Παιδείας. Ο αιρετικός λογοτέχνης και διανοητής κατάφερε να μπερδεύει κάθε φορά εκείνους που μόνιμα αναζητούν κρυφά νοήματα πίσω από τις γραμμές και τις λέξεις αλλά ήταν απλά ο εαυτός του. Ο Έλληνας Πικάσο της πέννας. Ο Ισπανός ζωγράφος έκανε πλάκα με τους τεχνοκριτικούς που έψαχναν για κομμουνιστικά μηνύματα στους πίνακές του, επειδή είχαν κόκκινο χρώμα ή απεικόνιζαν κάποιο σφυρί και κάποιο δρεπάνι: «Είναι απλά ένα σφυρί κι ένα δρεπάνι», τους εξηγούσε. Ο Καζαντζάκης δε δισταζε να εξομολογηθεί:

«Από τη νεότητά μου, η θεμελιακή αγωνία μου, απ' όπου πήγασαν όλες μου οι χαρές κι όλες οι πίκρες, ήταν τούτη: η ακατάπαυστη, ανήλεη εντός μου πάλη ανάμεσα στο πνεύμα και τη σάρκα».

Ακόμα κι αν γνώριζε αυτά τα λόγια ο κάθε σκοταδιστής, πάλι τίποτα δε θα καταλάβαινε. Το έχουν σύστημα οι θρησκώληπτοι ν' ανατριχιάζουν με το άκουσμα της λέξης «σάρκα», με μόνη εξαίρεση το αντίδωρο με το οποίο προσπαθούν να κορέσουν την πείνα τους.

Γεννημένος το 1883 στην Κρήτη, ο Νίκος Καζαντζάκης έγραφε αρχικά με το ψευδώνυμο Πέτρος Ψηλορείτης: «Μια ακόρεστη πνευματική λαιμαργία βρίσκει το όριό της στον Καζαντζάκη», γράφει ο Δημαράς:

«Εξαιρετικά δεκτικός, έτοιμος να συλλάβει κάθε δόνηση της ξένης πνευματικής ζωής, εκδηλώθηκε με ανάλογα ποικίλους τρόπους: Μεταφράσεις, ποιήματα, φιλοσοφικά έργα, τραγωδίες, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, ως το μακρό φιλοσοφικό ποίημά του Οδύσσεια κι ως το μυθιστόρημα, που τον απασχόλησε στην ωριμότητά του, κι όπου εγνώρισε την επιτυχία σε επίπεδα διεθνή. Έτσι κι ο κόσμος του είναι καμωμένος από ετερόκλητα υλικά: από τον πιο πρωτόγονο μυστικισμό ως τις πιο εξελιγμένες ρεαλιστικές εκδηλώσεις».

Ήταν μαθητής του Νίτσε; Ναι, λένε οι αναλυτές και τον κατατάσσουν στους συνοδοιπόρους του Αγγέλου Σικελιανού. Μόνο που ο Σικελιανός ήταν οπαδός του δελφικού Απόλλωνα κι ο Νίτσε του ζωικού Διονύσου. Ψιλά γράμματα. Το ότι κάποιος καημένος ο θεολόγος της Λάρισας τον κατέταξε στους σατανιστές, μάλλον ο ίδιος ο συγγραφέας θα το θεωρούσε «μικρό κακό». Πρόλαβαν άλλοι να τον τοποθετήσουν σε πιο αλλοπρόσαλλα βάθρα:

Στα 1927, κυκλοφόρησε το φιλοσοφικό του έργο «Ασκητική». Οι ειδικοί της τότε Αριστεράς έσπευσαν να τον κατακεραυνώσουν:

«Είναι κήρυκας ενός ιδιότυπου μετακομμουνισμού αλλά το έργο του αποτελεί άθροισμα ασυνειπνών και ασαφών ιδεαλιστικών σχηματισμών».

Στα 1928, εκδόθηκε το δίτομο ταξιδιωτικό έργο του «Τι είδα στη Ρουσία». Οι εθνικόφρονες άρχισαν να διαρρηγνύουν τα ιμάτιά τους:

«Είναι θαυμαστής του σοβιετικού καθεστώτος».

Το πράγμα έμπλεξε λίγο, όταν κυκλοφόρησε το βιβλίο του «Ταξιδεύοντας». Τον είπαν «θιασώτη του ιταλικού φασισμού». Και, το 1931, με αφορμή ένα κείμενό του στο γαλλικό «Cahier Bleu» («Γαλάζιο τετράδιο»), οι εχθροί του τον βάφτισαν «οπαδό της αντίδρασης». Έντεκα χρόνια πριν, στα 1920, όταν οι φιλελεύθεροι έχασαν τις εκλογές του Νοεμβρίου, ο Νίκος Καζαντζάκης απολύθηκε από γραμματέας του υπουργείου Περίθαλψης με την κατηγορία ότι ήταν βενιζελικός.

Τι ήταν;

«Μια σύζευξη θεωρητικών αναζητήσεων και δημιουργικών προσπαθειών», κατά τους θαυμαστές του.

Κάποιος που «διαμορφώθηκε βασικά με τις κυρίαρχες αξίες των αρχών του αιώνα μας:

εθνικιστική έξαρση, γλωσσική ορθοδοξία, ηθογραφία, ηρωολατρικός λαϊκισμός», κατά τους «αντικειμενικούς».

Ο ίδιος πίστευε ότι η ενότητα του κόσμου προκύπτει όχι από την ανύπαρκτη οργανική ομοιογένεια των υλικών αλλά από τον παλμό του δημιουργού.

Ξεκίνησε μεταφράζοντας Νίτσε και Δαρβίνο στα ελληνικά μπας και ξεστραβωθούν οι συμπατριώτες του. Προχώρησε με τον μυστικιστή φιλόσοφο Μπέρξον, που πίστευε ότι πηγή του παντός είναι η ζωτική ορμή από την οποία εκπορεύονται το ένστικτο και η νόηση. Συνέχισε με τον Ριμπό και κατέληξε σε μια απ' την αρχή ως το τέλος έμμετρη μετάφραση της «Θείας Κωμωδίας» του Δάντη (1931). Τα δικά του «Οφεις και κρίνο» (1906) και «Πρωτομάστορας» (1910) τον καθιέρωσαν στα ελληνικά γράμματα. Το δεύτερο έλκυσε τον Μανόλη Καλομοίρη να συνθέσει το ομώνυμο έργο. Ακολούθησαν δεκάδες κείμενα με αποκορύφωμα την ποιητική και φιλοσοφική του «Οδύσσεια» (1928).

Είχε φτάσει πια στην ωριμότητα, όταν καταπιάστηκε με το μυθιστόρημα κι έγραψε αριστουργήματα. «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» αποτύπωσε τις αντιθέσεις των τάξεων κι αγαπήθηκε από ολόκληρο τον ελληνικό λαό καθώς ευτύχησε και στην τηλεοπτική του διασκευή. Ο «Καπετάν Μιχάλης» έδρεψε δάφνες και στη θεατρική του εκδοχή. Κι ο «Αλέξης Ζορμπάς» μετουσιώθηκε από τον Μιχάλη Κακογιάννη σε κινηματογραφική ταινία με εμπνευσμένη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη κι έγινε πρεσβευτής της Ελλάδας ανά τον κόσμο και διαβατήριο για λεπτές ενδοβαλκανικές προσεγγίσεις. «Ο τελευταίος πειρασμός» πολεμήθηκε από κάποιους ανεγκέφαλους συνάδελφους του σκοταδιστή της Λάρισας κι ίσως ακριβώς γι' αυτό γνώρισε τεράστια επιτυχία: Μετά τον Λασκαράτο και τον Ροΐδη, ήρθε η σειρά του Νίκου Καζαντζάκη να βρεθεί αντιμέτωπος με την εκκλησία.

Τον είπαν αιρετικό. Όμως, όπως θα έλεγε κι ο Όσκαρ Ουάιλντ ήταν ένας συγγραφέας συνεπής στον εαυτό του. Το 1945 ήταν υφυπουργός Παιδείας. Μετά, ανώτερος υπάλληλος της UNESCO. Πέθανε το 1957. Όπως γράφει ο Κ. Θ. Δημαράς, «στο σταυροδρόμι των ρευμάτων, θα μπορούσε ν' αποτελέσει την αφετηρία για ποικίλες αναζητήσεις μέσα στον πνευματικό μας κόσμο».

(Έθνος, 22.5.1997) (τελευταία επεξεργασία, 3.2.2009)